

MORFOPRAGMATIKA: DEMINUTYVŲ VARTOJIMAS DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

Ineta SAVICKIENĖ

Morfologijos sąsaja su pragmatika ilgą laiką nebuvo sistemškai tirta, nors studijų, analizuojančių specifines morfologines kategorijas ir pragmatikos vaidmenį, būta (Dressler, Kiefer, 1990; Wierzbicka, 1984). Žymiausiu šios srities veikalu turbūt reiktų laikyti W. Dresslerio ir L. Merlini-Barbaresi studiją (1994), kur morfopragmatiką jie vadina gramatikalizuota pragmatika (t. p., 52) ir morfologines taisykles sieja su bendrosiomis pragmatikos reikšmėmis¹.

Morfopragmatiniu aspektu dažniausiai tiriamos su kaityba ar daryba susijusios kategorijos: skaičiai (dažniausiai daugiskaita), linksnio kategorijų formavimas, in-tarpai, japonų pagarbos lytis – honorifikai, augmentatyvai, deminutyvai (Dressler, Merlini-Barbaresi, 1994; Dressler, 1994; Kiefer, 2001).

Šiame straipsnyje analizuosime deminutyvus, nbandydami pateikti išsamios jų vartojimo statistikos, t. y., kas ir kiek vartoja šių darinių, o tik atskleisti deminutyvų vartojimo ir jų reikšmių įvairovę sakininėje lietuvių kalboje.

Deminutyvai² įvairiose kalbose suprantami vienodai. Niekam nekyla abejonių, kad tai mažybiniai ar maloniniai žodžiai. Skirtumas tik tas, kad mažumo ir malonybės reikšmės tyrėjų dažnai yra atskirtos. Daugelis pabrėžia patį pagrindinį deminutyvų designatinės reikšmės komponentą – mažumą, tuo tarpu tos reikšmės, kurios susijusios su tam tikro dalyko vertinimu, emocijomis, priklauso pragmatikos sričiai (Sifianou, 1992; Dressler, 1994; Dressler, Merlini-Barbaresi, 1994; Jurafsky, 1996; Gillis, 1997; Stephany, 1997; Wierzbicka, 1984).

¹ Išplėstinis morfopragmatikos apibrėžimas originalo kalba: "Morphopragmatics can be defined as the area of the general pragmatic meanings of morphological rules, that is, of the regular pragmatic effects produced when moving from the input to the output of a morphological rule" (Dressler, Merlini-Barbaresi 1994, 55).

² W. Dressleris (1998) deminutyvus, augmentatyvus, pejoratyvus, melioratyvus ir kitus panašius reiškinius (jei tokie egzistuoja kalboje) siūlo vadinti bendru terminu *alteratyvai*, o deminutyvų terminą vartoti tik tada, kai kalbama apie mažumą ar malonumą žyminčius dalykus.

Lietuvių kalbotyroje deminutyvai irgi apibrėžiami kaip mažybiniai maloniniai daiktavardžiai, kurių darybos formantas – priesaga, atlieka modifikacinę funkciją. Teigiama, kad iš daiktavardžio darybos kategorijų deminutyvai turi pačią ryškiausią modifikacinę reikšmę: „dariniu reiškia sąvoka čia visada lieka pradinės sąvokos rėmuose, tik skiriasi pridėtinu kiekybės (mažybės ar didybės), kvalitatyviniu (paprastai malonybės ar menkybės) ar iš sykio kvantitatyviniu ir kvalitatyviu požymiu“ (Urbutis, 1978, 168).

Lietuvių kalbotyroje neįprasta skirti deminutyvų semantikos ir pragmatikos – šias dvi sritis sunku atiboti, nes labai dažnai jos esti susijusios. Pasitelkę savo kalbinę nuojautą, greitai pasakytume, kad deminutyvus dažniausiai vartojame, kalbėdami su mažais vaikais ar apie juos. Šiuos žodžius mėgsta įsimylėjęliai. Juos vartojame, kalbėdami su gerais draugais (ypač moterys kalbėdamos su draugėmis³), mielais, artimais žmonėmis (dažniausiai su tėvais, seneliais). Vadinasi, tai ne formalios situacijos, o priešingai – draugiškos, intymios. W. Dresslerio ir L. Merlini-Barbareši (1994, 218) nuomone, tai būtų „nerimtos“ (arba nedalykinės) situacijos. Todėl ir įprasčiausia deminutyvų reikšmė yra susijusi su emocija, ypač meile ir švelnumu, kai kalbinėje situacijoje mielas žmogus (dažniausiai vaikas) yra adresatas. „Švelnumas – dažna deminutyvų reikšmė, priklausanti simpatijos ir įsijautimo santykiams, palydima emocijų, susijusių su prisirišimu, susidomėjimu, malonumu“ (Dressler, Merlini-Barbareši, 1994, 212).

W. Dresslerio ir L. Merlini-Barbareši teigimu (1994, 395), deminutyvai gali modifikuoti visą kalbėjimo aktą, nes vien tik šių žodžių pavartojimas gali suteikti pasakymui kuo įvairiausių reikšmių – nuo meilės ir simpatijos iki ironijos. Be to, deminutyvai gali „sušvelninti“ reikalavimą ar sumažinti kokio nors tvirtinimo griežtumą (Sifianou, 1992). Vadinasi, negalime apie šių žodžių reikšmes kalbėti izoliuotai, be konteksto.

Šiame darbe norėtu aptarti tik tokias kalbėjimo situacijas, kuriose deminutyvai vartojami dažnai:

A. Suaugusiųjų kalbėjimo situacija, kai ir adresatas, ir adresantas, yra suaugęs žmonės (ang. *Adult directed speech* – trumpinama ADS).

B. Suaugusiųjų ir vaikų kalbėjimo situacija, kai suaugęs kalba su mažu vaiku (suaugęs → vaikas), t. y., vaikams skirta kalba arba *vaikiškoji kalba* (ang. *Child directed speech* (CDS)/ *Baby talk* – BT),

C. Vaikų kalbėjimo situacija, kai vaikas yra adresantas (vaikas → suaugęs),

D. Saugusiųjų ar vaikų kalbėjimo situacija, kai yra kalbinamas naminis gyvūnas (ang. *Pet directed speech* – PDS),

Teiginiams iliustruoti straipsnyje naudojami pavyzdžiai paimti iš spontaniškų lietuvių kalbos pokalbių: suaugusiųjų ir vaikų (apie 35 val. įrašų) bei suaugusiųjų pokal-

³ Moterų kalbos ypatumus, įtraukdama ir deminutyvų vartojimą, ištyrė ir aprašė D. Tannen (1989; 1994).

bių (apie 9 val. įrašų), transkribuotų ir užkuoduotų pagal CHILDES⁴ kompiuterinę programą.

Nemažai darbų rasime, kur deminutyvų vartojimas aptariamas kaip vaikų kalbos reiškiny (Savickienė, 1998; Voeykova, 1998; De Marco, 2002; Gillis, 1997), tačiau ne tiek jau daug, kai deminutyvai vartojami suaugusiųjų kalboje. Sociolingvistai, besidomintys kalbos ir lyties skirtumais, tvirtina, kad vyrų ir moterų kalbėjimo stilius skiriasi, o tie skirtumai labiausiai išryškėja pokalbio metu. Tačiau ir pati kalba, jos leksika gali turėti kai kurių skirtumų, – pvz., moterys daug dažniau linkusios vartoti būdvardžius, jaustukus, deminutyvus nei vyrai (Tannen, 1994). Kad galėtume tokius teiginius patvirtinti ar paneigti lietuvių kalboje, reikėtų atlikti nemažai tyrimų, o kaip žinia, sakininės kalbos tyrimai reikalauja labai daug laiko. Tirti rašytinės kalbos duomenys, teigia, kad grožinė literatūra, parašyta vyrų ir moterų, deminutyvų vartojimo dažnumo atžvilgiu nelabai kuo skiriasi. Akivaizdesni yra reikšmių skirtumai (Monkutė, 2001). Tačiau net ir vartojamų deminutyvų reikšmių skirtumai išnyksta, kai analizuojame specifinę, t. y., meilės, artumo, švelnumo jausmų apimtų vyro ir moters kalbinę situaciją. Taigi įsimylėjęliai yra ta kategorija, kuri labai dažnai vartoja deminutyvus. Preliminarūs duomenys rodo, kad tokiose situacijose daug dažniau deminutyvus vartoja vyrai nei moterys. Dažniausiai deminutyviniai žodžiai yra kreipiniai, pvz., *Ingute, Lauryte, Linute* ir t. t. Labai dažnai mylimos moterys vadinamos įvairių mielių gyvūnų pavadinimais, pvz., *zuikeli, paukšteli, meškiuk*. Įdomu ir tai, kad neretai moterys pavadinamos vyriškosios giminės daiktavardžiais ar net tie patys moteriški vardai dažnai gauna vyriškąsias fleksijas: *Linuk, Raimonduk, Rūtuk, Auksiuk*. Kartais kreipiniai gali turėti meilės su ironija susijusią reikšmę, kai norima atsargiai, su meile pasišaipyti iš tam tikrų fizinių savybių, dažniausiai storumo, pvz., *storuliuk, meškute, -i, bondziuk*.

Deminutyvinės kreipinių formos dažniausiai turi meilės, patikimo, simpatijos reikšmes. Tačiau ne tik kreipiniai vartojami kalbėjimo akte. Įdomu ir tai, kad vyrai labai dažnai linkę deminutyvinti ir visą kalbėjimo aktą, vartodami ne tik daiktavardžių, bet ir būdvardžių, prieveiksmių, veiksmazodžių deminutyvines formas:

Mažule, lukterk dar minutėlę, tuoj bus kavytė; Pumpurėli, pasakyk, ko nori pusrytėliams? Tuoj baigsiu darbelius ir grįšiu namučiu; Pasidarysim salotyčių, pakepsim mėsytės, truputėlį alučio – ir bus puikumėlis.

Iš šių pavyzdžių matyti, kad ne tik konkretūs daiktavardžiai vartojami deminutyviškai, bet ir abstraktai (apie deminutyvų leksines semantines grupes žr. Savickienė, 2003).

---

⁴ CHILDES (Child Language Exchange System) programa leidžia kaupti, tvarkyti, apdoroti pagal tarptautinius transkribavimo standartus ir analizuoti sakininės kalbos tekstynus. Išsami informacija apie turinį, struktūrą, transkribavimą ir kodavimo bei analizės programas pateikta: MacWhinney, Snow (1990) ir MacWhinney (2000).

Tačiau deminutyvus vartojame ne tik tada, kai kalbame su mielais žmonėmis ar apie juos, bet ir apie mielus, širdžiai malonius dalykus: maistą, rūbus, vietas ir t. t. Pvz.: *kavytės išgerčiau, norėčiau to paltuko, norėčiau pabėgti į kaimelį bent trumpam, važiuosim savaitgalį į Palangėlę*. Atvejai, kai deminutyvinami vietų, ypač vietovardžių pavadinimai, kitose kalbose reti. Vadinasi, tai ypač mielos ir patrauklios kalbėtojai vietos.

Aukščiau aptarti pavyzdžiai vartojami pokalbiuose tarp pažįstamų, dažniausiai labai artimų žmonių. Tačiau yra atvejų, kai vartojame deminutyvus, kalbėdami su žmonėmis, kuriuos matome tik pirmą kartą savo gyvenime. Kokios tai situacijos? Kam gi mums prireikia deminutyvų? W. Dressleris su L. Merlini-Barbaresi (1994) ir kiti (pvz., Shifinou, 1992) teigia, kad deminutyvus dažnai vartojame nerimtose situacijose, kai norime būti draugiški, paslaugūs. Tam tikrų institucijų darbuotojai, kurių darbas susijęs su klientų aptarnavimu, dažniau vartos deminutyvus. Tokiose situacijose deminutyvų reikšmės gali būti labai įvairios: įtampos, nesusipratimo (bankas) ar skausmo, baimės (gydymo įstaigos) mažinimo, užuojautos (gydymo įstaigos), draugiškumo, artumo (kavinės, kirpyklos) ir kt.: *tą sąskaitėlę galite tvarkyti ir elektroniniu būdu, per internetą; kiek perversi pinigėlių; paimekite dar lituką (bankas); duokite, pakabinsiu paltuką; gal norėsite kavytės, desertuko? ar sąskaitėlę jau išrašyti? (restoranas / kavinė); kaip nagučius lakuosime? atpalaiduokite rankytes; palenkite galvytę truputėlį (kirpykla); ar dar galvytę šiandien skauda? tuoj vaistukus suleisim ir bus geriau; oi, kokios šaltos rankytės; nebijokite, nedidelė žaizdelė jau beliko (gydymo įstaiga); prie kasytės eikite (parduotuvėje); gal lašišėlės karšto rūkymėlio?(turgus).*

Deminutyvų vartojimas gali būti susijęs ir su mandagumo raiška, todėl šie dariai dažni prašymuose, kai siekiama ką nors priversti padaryti: *būkite maloni, pažymėkite talonėlį; būk gerutė, parnešk duonytės; įpil dar lašelį; uždaryk, ką, durytes; duokit man dar vieną butelėlį alučio*.

Labai dažnai deminutyvai vartojami ir reikalavimui, griežtumui sušvelninti: *būtinai paimek tuos popieriukus, nes vis pamiršti; klausyk, man tų knygelį labai reikia*.

Deminutyvai dažnai vartojami norint ką nors pajuokti, ironizuoti: *ta firmelė ilgai netrauks; na, ir merguzėlės šiais laikais; snukelis tai labai šiaip sau; tai ką, jau kitą bačūrėlį susiradai; na, ir oreliš šiandien*.

Neabejotinai yra dar daug kitų situacijų, kuriose galėtų būti ir yra vartojami deminutyvai, tačiau čia suminėtos dažniausios. Kiekvienas žmogus rečiau ar dažniau vartoja šiuos vedinius. Suprantama, kad yra tokių rimtų sričių, kuriose deminutyvai būtų visiškai nepriimtini, nes jie vienaip ar kitaip yra susiję su 'nerimtumo' reikšme.

Tik prieš kelis dešimtmečius buvo atkreiptas dėmesys, kad suaugusiųjų kalba, skirta suaugusiajam skiriasi nuo suaugusiųjų kalbos, skirtos vaikui (ADS ≠ CDS). Tie

skirtumai yra labai akivaizdūs daugelyje kalbų⁵, lietuvių taip pat (Savickienė, 2003; Wojcik, 1994). Vienas ryškiausių skirtumų – deminutyvai, kurie yra žymiai dažniau vartojami vaikiškojoje kalboje nei suaugusiųjų. Pasak Ch. A. Ferguson (1977, 224), „vienas iš ekspresyviausių vaikiškosios kalbos ypatybių yra maloninis (hipokoristinis) afiksas“. Tai jau įrodyta daugelio kalbų tyrimais, taip pat ir lietuvių kalbos, kur deminutyvai ypač dažnai vartojami, kai kalbama su vaikais (Wójcik, 1994; Savickienė, 1998; 2001; 2003). Statistiškai palyginę deminutyvų vartojimą suaugusiųjų, vaikiškojoje ir vaikų kalboje, atitinkamai gauname tokius rezultatus: 3,5%, 53%, 48%. Tai patvirtina faktą, kad suaugusiųjų kalba labai skiriasi nuo vaikiškosios ir vaikų kalbos deminutyvų vartojimo požiūriu, tačiau vaikiškoji ir vaikų kalba labai panašios.

Kaip žinoma, vaikiškoji kalba veikia vaikų kalbos formavimąsi, todėl nenuostabu, kad tarp pirmųjų gramatinių morfemų, kurias vaikai išmoksta, yra deminutyvų priesagos (Dressler, Kiefer, 1990; Dressler, Merlini-Barbaresi, 1994; Dressler, Karpf, 1995; Gillis, 1997; Stephany, 1997; Ceccherini et al., 1997; Savickienė, 2001).

Tirti lietuvių kalbos mamos ir vaiko pokalbiai parodė, kad nuo pat įrašų pradžios mergaitė vartoja deminutyvus: per vieną mėnesį pavartotų skirtingų deminutyvų skaičius išauga nuo 21% iki 51% ir tai įvyksta, kai vaikas yra 1;8⁶. Visiškai suprantama, kad mergaitės vartojami deminutyvai buvo nulemti dažnai mamos vartotų deminutyvų. Tuo metu, kai mergaitei buvo 1;7 (pačioje įrašų pradžioje), mamos pavartotų deminutyvų skaičius (skirtingos leksemos), palyginti su nedeminutyvais, buvo net 65% (mergaitė vartojo 21%) (žr. Savickienė, 1999). Šių darinių vartojimo dažnumas išauga 2;0 laikotarpiu ir toliau lieka pakankamai didelis – nuo 70% iki 50%. Vadinasi, iki dvejų su puse metų mergaitė daug dažniau vartoja deminutyvus. Sunku pasakyti, ar tai lietuvių vaikų ir jų mamų specifinė kalbos mokymosi ypatybė, ar tai tik šios mergaitės individualus reiškinys. Kad deminutyvų vartojimo atžvilgiu laikotarpis iki trejų metų amžiaus yra „pikinis“ ir kad netrukus jis pradės kisti mažėjimo linkme, suprantama. Kitų kalbų tyrimo rezultatai rodo, jog dvejų metų vaiko kalboje deminutyvai yra patys dažniausi, o vėliau palaipsniui retėja (Smoczyńska, 1997; King, Melzi, 2004).

Kad geriau suprastume vaikų kalbos deminutyvų raidą, svarbu tirti ne tik jų darybą, semantiką, bet ir pragmatines funkcijas. Kadangi deminutyvų vartojimas priklauso nuo kalbinės situacijos, pragmatinė švelnumo reikšmė gali atsirasti nepriklausomai nuo designatinio ‘mažumo’ komponento (Stephany, 1997). Vaikiškojoje kalboje deminutyvinių priesagų vartojimas dažniausiai yra motyvuotas pragmatikos. Deminutyvų priesagos „pirmiausiai priskiriamos daiktavardžiams, kurie apibūdina vaiką, jo kūno dalis ar kitus objektus, priklausančius tam vaikui“ (Dressler, Merlini-Barbaresi, 1994,

⁵ Kai kurių kalbų ir kultūrų atstovai linkę kalbėtis su vaikais, nekeisdami registro žr. (Shieffelin, 1985)

⁶ 1;8 – tai yra vaiko amžius: vieneri metai ir aštuoni mėnesiai.

224). Palyginę deminutyvinių ir nedeminutyvinių daiktavardžių dažnumą, matysime, kad LSG (leksinė-semantinė grupė) „Gyvūnai“, „Žaislai“, „Kūno dalys“, „Maistas“ yra dažniausiai vaiko kalboje vartojamos kaip deminutyvai (Savickienė, 1999). Įdomių dalykų matyti „Asmenų“ grupėje: duomenys rodo, kad mergaitė vartoja daug nedeminutyviškų daiktavardžių (leksemos). Tai daugiausia šios mergaitės draugų, giminaičių ir pažįstamų vardai. Kaip tikriniai vardai yra vartojami visi giminystės ryšius reiškiantys daiktavardžiai (*mama, tėtis, sesuo, močiutė, senelis*), nes kalbėjimo akto metu jie įgyja tikrinių daiktavardžių funkcijas. O deminutyvų pavartojimo atvejų didelis procentas rodo, kad mergaitė dažnai vartoja jau įprastus žodžius. Suprantama, didelę dalį deminutyviškai pavartotų vardų (pavartojimo atvejai) sudaro pačios mergaitės vardas. Taip jau yra, kad maži vaikai dažnai vartoja savo vardą ir dar deminutyviškai. Toks reiškinys vadinamas „autokreipiniais“ (ang. *self-reference*). Vaikai gali vartoti vieną ar kelis to vardo deminutyvinius variantus kaip standartinius (pvz.: *Rūtelė, Rūtytė*). Juos gali vartoti ir šeimos nariai bei draugai. Tačiau pasitaiko atvejų, kai vardas būna pavartotas tik vieną kartą tam tikroje specifinėje situacijoje (pvz.: *Rūtuliu-kas, Rūtužėlis*). Tokie vardai vartojami tik labai artimų žmonių ir jų vaikas paprastai nevartoja sau pavadinti (Sifianou, 1992).

Kitų kalbų tyrimai nerodo, kad vardų deminutyvai būtų taip dažnai vartojami ir vaiko, ir tėvų kalboje. Be to, jie pasirodo palyginti vėlai, plg. graikų (Stephany, 1997), hebrajų (Ravid, 1998), italų (Ceccherini et al., 1997), ispanų (King, Melzi, 2004) vaikų kalbos tyrimus.

Vardo deminutyvai dažniausiai vartojami dėl reiškiamų meilės, švelnumo jausmų. Tačiau kartais vardai pavartojami ir nedeminutyviškai. Tiriant medžiagą pastebėtas įdomus faktas: mamos nedeminutyviškai vartojamas mergaitės vardas įgyja kitokią pragmatinę reikšmę. Pz.:

M: *Matai, vėl išpylei.*

M: *Tėvelis pyksta?*

R: *Nepyta (nepyksta)*

M: *Nepyksta, kai Rūta pripila?*

M: *O ką tu čia darai?*

M: *Nekratyk galvytės.*

M: *Rūta!*

Sit: *Rūta pargriuvo, verkia.*

R: *Skauda.*

M: *Neskauda, nelipk, Rūta, tikrai bus kampas.*

M: *Nelįsk, nelįsk prie rozetės, Rūta!*

M: *Negalima.*

Visais šiais atvejais mama Rūtos vardą pasakė nedemintuviškai, kad sudrausmintų mergaitę. Kitose situacijose mama dažniausiai vartoja vardo demintuvą, norėdama pabrėžti savo meilę ir jausmus. Vadinasi, nedemintuvinis vardas *Rūta* jau įgyja visiškai kitokią – neigiamą reikšmę. Mama, pavadindama dukrą *Rūta*, nori parodyti, jog mergaitė kažką daro negerai, o drauge ir pati yra negera.

Rūta kreipdamasi į mamą irgi daug dažniau vartoja demintuvus. Pažiūrėkime, kada gi mergaitė pasako nedemintuvus. Pvz.:

R: *Ateik čia, ateik.*

R: *Statom statom.*

R: *Mamyte, statom.*

R: *Mama!*

R: *Mama, statom mes, va.*

R: *Mama, statyk dar.*

R: *Mama, neužsimerk, žiūrėk.*

Nesunku pastebėti, kad visos situacijos labai panašios ir reiškia tą patį – reikalavimą ką nors padaryti. Tas reikalavimas palydimas imperatyvo. Dar daugiau, be reikalavimo, atsiranda ir papildantis jį komponentas – nepasitenkinimas, kuris išreikštas nedemintuvine kreipinio forma. Pirmajame dialoge iš pradžių kreipiamasi demintuvu, bet tuoj pat pasakomas ir nedemintuvus – su tam tikra išskirtine intonacija, kuri rodo ir nekantrumą, ir irzlumą, ir nepasitenkinimą, ir reikalavimą – įvairūs jausmai, turintys neigiamą reikšmę.

Tokių reikšmės skirtumų buvo pastebėta vartojant tik šiuos du vardus. Vadinasi, tais atvejais, kai vartojami mergaitės ir mamos vardai, demintuvai yra nežymėti, tuo tarpu nedemintuvai yra žymėti rimtumo, priekaišto, drausminimo, piktumo reikšmėmis.

Kalboje, skirtoje vaikams, dažniausiai yra demintuvizuojami daiktai, kurie supa vaikus. Tėvai demintuviškai vartodami tokius žodžius ne visada reiškia tik savo jausmus, jie stengiasi parodyti mažyliui, kad pasaulis yra jam draugiškas (Sifianou, 1992). Todėl didelių ar plėšrių žvėrių pavadinimai vartojami su demintuvinėm priesagom, nes stengiamasi neišgąsdinti mažylio, sumažinti gyvūno bjaurumą. Pvz.: ne *meška*, *lokys*, o *meškiukas*, *meškutė*; ne *kengūra*, o *kengūriukas*; ne *arklys*, o *arkliukas*; ne *kiaulė*, o *kiaulytė* ir t. t. Demintuvus mama vartoja ir kai nori sušvelninti situaciją, neišgąsdinti mažylio. Tai dažniausiai vaikui nemalonios situacijos, pvz.:

M: *Rūtyte, eisim kirpti nagučius.*

M: *Reikia gerti vaistukus.*

Tokiais atvejais pavartoti deminutyvai turi intenciją parodyti vaikui, kad kirpti nagus ir gerti vaistus yra tikri niekai. Tai visai nebaisu ir neskauda. Vadinasi deminutyvai sumažina baimę ir padrąsina vaiką atlikti vieną ar kitą nelabai malonų veiksmą.

Deminutyvus vartojame kalbėdami ne tik su asmenimis. Ne paslaptis, kad dažnas kalbamės su gyvūnais lyg jie suprastų žmonių kalbą. Gyvendami ilgą laiką kartu su mumis, ilgainiui jie tampa lyg ir šeimos nariais, kurie, užsitarnauja mūsų dėmesį ir meilę. Su jais elgiamasi panašiai kaip su mažais vaikais, todėl ir pokalbiuose su jais nestingama deminutyvų: *sveikas, maži, ko toks snukelis nelinksmas; Beriuk, Beriuk, atėik čia, drauguži; imk, palak pienelio; durneli tu, kur eini? palauk, pašukuosim tavo plaukelius ir nebus kaltino; dar nori, na palauk, storuli*. Šiuose pavyzdžiuose išryškėja švelnumo, draugiškumo, artumo pragmatinės reikšmės.

Trumpai apžvelgę galimas deminutyvų vartojimo situacijas, galime daryti kelias svarbesnes išvadas.

Daugiausia deminutyvų rasime tada, kai mama kalbina savo mažylį. Kalba, skirta vaikui, t. y. *vaikiškoji kalba*, yra kupina meilės ir švelniausių jausmų, todėl čia ir gausu deminutyvų, pvz.: *Rūtyte, atnešk mamytei tą žaisliuką*. Suprantama, kad mažyliai dažnai girdėdami šiuos darinius, irgi pradeda juos vartoti, pvz.: *Rūtytė mažytė, Pauliuko meškutė*. Vadinasi, deminutyvai – mažųjų pasaulio prioritetas. Tai labai svariais įvairių kalbų tyrimais įrodo ir D. Jurafsky (1996, 560–562). Jis tvirtina, kad net deminutyvo kilmė yra susijusi su vaiku. Tokia pati idėja, kad vaikas yra pats pagrindinis deminutyvų vartojimo pamatas pragmatiniu aspektu, buvo nurodyta ir A. Wierzbickos (1984) ir W. Dresslerio bei L. Merlini-Barbaresi (1994). Pastarieji teigia, kad deminutyvai yra žymėti designatiniu ‘mažumo’ komponentu, o jų pragmatinė reikšmė yra ‘nerimtumas’, kuris labai susijęs su vaikų pasauliu. Suaugusieji deminutyvus vartoja daug rečiau⁷ (išskyrus vaikiškąją kalbą), tačiau pragmatinės jų kalbos reikšmės daug įvairesnės.

MORPHOPRAGMATICS: THE USE OF DIMINUTIVES IN MODERN LITHUANIAN

Summary

The use of diminutives often depends on the speech situation: their highest frequency of occurrence is in child-directed speech (CDS). Adults use diminutives also when they talk to good friends, and this is especially true for women talking to their girl friends. There are other situations where diminutives in adult-directed speech (ADS) would occur quite often even if people were

⁷ Europoje žinoma olandų kalba, kur deminutyvų vartojimas vaikų ir suaugusiųjų kalboje nesiskiria dažnumu (Gillis, 1997).

strangers. That would be used for pragmatic purposes, i.e., in requests, offers, services, etc. It is obvious that the situations just mentioned are not very formal situations; on the contrary, they relate to friendly exchanges. Dressler & Merlini-Barbaresi (1994, 218) define them as 'not serious' situations. Therefore, the prevailing meaning of diminutives is closely related to emotions, love and kindness in particular, when the addressee in a speech act is a dear person, especially a child.

Unfortunately, there is no source available on the quantitative distribution of diminutives in ADS. Preliminary analysis of the corpus of spontaneous conversations gives the following results: 3,5% (ADS), 53% (CDS), 48% (CS). This supports the common impression that diminutives are used much more often in CDS and CS than in ADS.

LITERATŪRA

Ceccherini M., Bonifacio S., Zocconi E., 1997, Acquisition of Diminutives in Italian. – Studies in Pre- and Protomorphology / Ed. W. U. Dressler. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 157–163.

De Marco A., 2002, The Development of Diminutives in Italian: Input and Acquisition. – Pre- and Protomorphology: Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs / Eds. M. Voeykova, W. U. Dressler. LINCOM Studies in Theoretical linguistics. Lincom Europa, vol. 29, 133–153.

Dressler W. U., 1994, Evidence from First Phases of Morphology Acquisition for Linguistic Theory: Extragrammatic Morphology and Diminutives. – Acta linguistica Hafniensia, vol. 27, 93–105.

Dressler W. U., 1998, Emergence of Noun Morphology: a Crosslinguistic Perspective: Paper Presented in the 5th Meeting of the Crosslinguistic Project on Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. Poznań.

Dressler W. U., Kiefer F., 1990, Austro-Hungarian Morphopragmatics. – Contemporary Morphology / Eds. W. U. Dressler et al. Berlin etc.: Mouton de Gruyter, 69–77.

Dressler W. U., Merlini Barbaresi L., 1994, Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages. Berlin: Mouton de Gruyter.

Ferguson Ch. A., 1977, Baby Talk as Simplified Register. – Talking to Children: Language Input and Acquisition / Eds. C. A. Snow, Ch. A. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press, 209–235.

Gillis S., 1997, The Acquisition of Diminutives in Dutch. – Studies in Pre- and Protomorphology / Ed. W. U. Dressler. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 165–179.

Jurafsky D., 1996, Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive. – Language, vol. 72 (3), 533–578.

King K., Melzi G., 2004, Intimacy, Imitation and Language Learning: Spanish Diminutives in Mother-Child Conversation. – First Language, vol. 24 (2), 241–263.

Kiefer F., 2001, Morphology and Pragmatics. – The Handbook in Morphology / Eds. A. Spencer, A. M. Zwicky. Blackwell Publishers, 272–281.

MacWhinney B., Snow C., 1990, The Child Language Data Exchange System: An Update. – Journal of Child Language, no. 17, 457–472.

MacWhinney B., 2000, The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk. Vol. 1: Transcription, Format and Programs. Mahwah (N. J.): Lawrence Erlbaum Associates.

Monkutė E., 2001, Deminutyvų vartosenos ypatumai meniniame stiliuje: Magistro tezės. Kaunas: VDU.

Ravid D., 1998, Diminutive *-i* in Early Child Hebrew: An Initial Analysis. – Studies in the Acquisition of Number and Diminutive Marking / Ed. S. Gillis. Antwerp Papers in Linguistics, vol. 95, 149–173.

Savickienė I., 1998, The Acquisition of Diminutives in Lithuanian. – Studies in the Acquisition of Number and Diminutive Marking / Ed. S. Gillis. Antwerp Papers in Linguistics, vol. 95, 115–135.

Savickienė I., 1999, Lietuvisko vaiko daiktavardžio morfologija: Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.

Savickienė I., 2001, The Role of Diminutives in Lithuanian Child Language Acquisition. – *Linguistica Baltica*, vol. 9, 109–118.

Savickienė I., 2003. The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Schieffelin B. B., 1985, The Acquisition of Kaluli. – The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Vol. 1 / Ed. D. I. Slobin, Hillsdale (N. J.): Erlbaum.

Sifianou M., 1992, The Use of Diminutives in Expressing Politeness: Modern Greek versus English. – *Journal of Pragmatics*, no. 17, 155–173.

Smoczyńska M., 1997, The Acquisition of Case in Polish: Paper Presented in the 4th Meeting of the Crosslinguistic Project on Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. Vienna.

Stephany U., 1997, Diminutives in Early Greek. – Studies in Pre- and Protomorphology / Ed. W. U. Dressler. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 145–156.

Tannen D., 1989, Talking Voices, Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse. Cambridge: CUP.

Tannen D., 1994, Gender and Discourse. Oxford: Oxford University Press.

Urbutis V. 1978, Žodžių darybos teorija. Vilnius: Mokslas.

Voeykova M. D., 1998, Acquisition of Diminutives by a Russian Child: Preliminary Observations in Connection with the Early Adjectives. – Studies in the Acquisition Of Number and Diminutive Marking / Ed. S. Gillis. Antwerp Papers in Linguistics, vol. 95, 97–113.

Wierzbicka A., 1984, Diminutives and Depreciatives: Semantic Representation for Derivational Categories. – *Quaderni di Semantica*, vol. 5, 123–130.

Wójcik P., 1994, Some Characteristic Features of Lithuanian Baby Talk. – *Linguistica Baltica*, vol. 3, 71–86.

Vytauto Didžiojo universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
2005-05-27